

ƏRƏB DİLÇİLİYİNDƏ “HURUFUL-ATF” (BAĞLAYICILAR) VƏ ONLARIN İFADƏ VASİTƏLƏRİ

Zaur Aley oğlu Hacıyev

Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, AMEA

E-mail: zaurhaciyev82@mail.ru

Nəticə olaraq qeyd edək ki, ərəb dilçiliyində köməkçi nitq hissələri, xüsusilə də bağlayıcılar, onların təsnifatı və cümlədə işlənmə mənalарının araşdırması həmişə aktual mövzulardan biri olub. Bildiyimiz kimi, bağlayıcılar sözlər, cümlələr arasında əlaqə yaradan, onları qrammatik cəhətdən bir-birinə bağlayan köməkçi nitq hissələridir. Biz bu məqalədə XIV əsr dilçi alimi İbn Hişamın “Muğnil-ləbib” və XI əsrin sonu XII əsrin əvvəllərində yaşamış əz-Zəməxsərinin “əl-Ənmuzəc fin-nəhv” əsərində bağlayıcılar və onların cümlədə ifadə vasitələrinə toxunmuşuq. Məqalədə Quran ayələrindən nümunələr vermişik. Bu nümunələr İbn Hişamın fikrini daha qüvvətli ifadə etmək üçün Quran ayələrinə müraciət etməsidir. Quran bütün dilçilər üçün təkzibolunmaz kitab hesab olunduğundan İbn Hişamın mübahisəli məsələlərdə məhz Qurana müraciət etməsi onu digər dilçilərdən fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biridir. Bu həm də onun fikirlərində haqlı olduğunu göstərirdi. Ümumiyyətlə istər İbn Hişamın, istərsə də Əz-Zəməxsərinin əsərlərində köməkçi nitq hissələri bölməsi xüsusilə diqqəti cəlb edir. Həm köməkçi nitq hissələrinin sayı, habelə onların işlədilmə mənalari baxımından özünəməxsusluğu ilə seçilir.

***Açar sözlər:** əlyazma, dilçilik, ərəb dili, nitq hissəsi, mürəkkəb cümlələr*

GİRİŞ

Köməkçi nitq hissələri əsas nitq hissələrindən fərqli olaraq sözlərin elə məna qruplarıdır ki, onlar leksik mənaya malik olmur, ayrılıqda cümlə üzvü kimi işləyə bilmir, müstəqil suala cavab vermir, şəkilçi qəbul edib dəyişə bilmirlər. Köməkçi nitq hissələri yalnız qrammatik mənaya malik olurlar. Qoşma, bağlayıcı, ədat, modal sözlər köməkçi nitq hissələridir. Ərəb dilində köməkçi nitq hissələri bəzən “hərf” istilahına sinonim olan “ədat” altında araşdırılır.

Köməkçi nitq hissələri arasında mühüm yer tutan nitq hissələrindən birisi də bağlayıcılardır. Bildiyimiz kimi, bağlayıcı cümlə üzvləri və ya cümlələr arasında (habelə abzaslar və mətnlər arasında) əlaqə yaradan, onları qrammatik cəhətdən bir-birinə bağlayan köməkçi nitq hissəsidir. Cümlənin həmcins üzvləri, söz birləşmələri və mürəkkəb cümlənin tərəfləri arasında sintaktik, qrammatik, habelə məntiqi əlaqələrin yaranmasında bağlayıcıların xüsusi rolu vardır. Sintaktik funksiyasına görə (cümlədəki vəzifəsinə görə) bağlayıcılar iki yerə bölünür:

1. Tabesizlik bağlayıcıları
2. Tabelilik bağlayıcıları

Tabesizlik bağlayıcıları bərabərhüquqlu üzvləri – cümlənin həmcins üzvlərini, eləcə də tabesiz mürəkkəb cümlənin tərəflərini birləşdirir, tabelilik bağlayıcıları isə yalnız tabeli mürəkkəb cümlənin tərəflərini əlaqələndirir.

Ərəb dilində də bağlayıcılar öz quruluşlarına görə sadə və mürəkkəb, tabeli və tabesiz olmaq üzrə bir neçə qismə bölünürlər.

Qeyd edək ki, bağlayıcıların ifadə etdiyi mənalар, bağlayıcılara verilən tərif ərəb dilində olduğu kimi, fars və Azərbaycan dillərində də demək olar ki, eynidir. Məsələn, fars dilində bağlayıcıların (“حروف ربط”) tərfi belədir: “Bağlayıcılar sözlər arasında əlaqə yaradan qrammatik vasitə hesab olunur, bunlar cümlələrin həmcins üzvlərini, mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələrini, müxtəlif birləşmələri və cümlə qruplarını bir-biri ilə bağlayır, onlar arasında müxtəlif sintaktik əlaqələri ifadə edir” (1, s.16). Azərbaycan dilində “Bağlayıcı – cümlə üzvləri və ya cümlələr arasında əlaqə yaradan, onları qrammatik cəhətdən bir-birinə bağlayan köməkçi nitq hissəsidir” (3, s.101) kimi bağlayıcıya verilən tərif bundan qabaq bağlayıcıya verilən təriflərdən (ərəb və fars dillərində) elə də fərqlənmir.

ƏSAS HİSSƏ

Misir qrammatika məktəbinin nümayəndəsi görkəmli dilçi alim Əbu Məhəmməd Abdullah Cəmaləddin ibn Əhməd ibn Abdullah ibn Hişam əl-Ənsarinin (708/1309-761/1360) yazdığı əsərlər içərisində müəllifinə böyük şöhrət qazandırmış مغنى اللبيب عن كتب الأعراب “Muğnil-ləbib an kutubil-əarib” (Ərəb kitabları haqqında ağılları zənginləşdirən) (qısa olaraq əsər مغنى اللبيب “Muğnil-ləbib” də adlanır) əsəridir. Əsər İbn Hişamın dilçilik fəaliyyətinin zirvəsi və onun yazdığı son əsərdir.

“Muğnil-ləbib” əsərində köməkçi nitq hissələrinə, xüsusilə bağlayıcılar adlanan hissəsinə geniş yer verilir. Terminoloji baxımdan İbn Hişam köməkçi nitq hissələrini bəzən “hərf”, bəzən də “ədat” adlandırır. Ümumiyyətlə demək lazımdır ki, köməkçi nitq hissələrinin təsnifatı ərəb dilçiliyində mürəkkəb bir prosesdir.

İbn Hişam “Muğnil-ləbib” əsərində bağlayıcıların ancaq bir qismini araşdırır. Bu bağlayıcılar dan اَنْ, اَنْ, اَمْ, اَوْ, اِمَّا, بَيِّد, حَيْثُ, كَيْ, لَمَّا, وَ və haqqında geniş məlumat verir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, İbn Hişam bu və ya digər qrammatik vahiddən bəhs edərkən, bəzən onun hansı nitq hissəsi olması barədə heç bir izahat vermir. Bəzi hallarda isə onun hansı nitq hissəsinə mənsub olduğunu göstərir. Məsələn, اَنْ (ənnə) – dən danışarkən onun “hərfiyyə” (köməkçilik) mənasından danışmır, sadəcə olaraq اَنْ زَيْدًا وَصَلَ (Eşitdim ki, Zeyd gəlmişdir) misalını gətirir. Bu cümlədən oxucu özü اَنْ (ənnə)-nin tabeli mürəkkəb cümlədə tamamlıq budaq cümləsi ilə baş cümlə arasında əlaqə yaradan bağlayıcı olduğunu dərk etməlidir. Bəzən isə o, bu və ya digər köməkçi nitq hissəsinin adını qeyd edir. Məsələn, اَوْ – dan danışarkən İbn Hişam onun bağlayıcı olduğunu (حرف العطف) qeyd edir və yazır ki, son dövrün dilçiləri (المتأخرين) onun on iki mənasının olduğunu qeyd edirlər. Bunlar aşağıdakılardır:

1) şəkk;	7) bölgü;
2) güman;	8) “illə” mənasında;
3) xəbər;	9) “ilə” mənasında;
4) ibahə (açıqlama);	10) yaxınlıq;
5) birlik;	11) şərt mənasında
6) izahat;	12) bənzətmə

İbn Hişam bu mənaların hansı dilçilər tərəfindən göstərildiyini, kimin tərəfindən qəbul olunmadığını göstərir və konkret misallarla təsbit edir.

O digər اَمْ (əm) bağlayıcısından danışarkən onun şərt mənasında işlədilməsinə aid لا ضربنه “(Ölsə də, qalsa da onu mütləq döycəyəm) misalını gətirir. Burada adamın döyüldükdən sonra sağ qalması və ya ölməsindən söhbət gedir (5, s.94).

“İmmə”dən danışarkən İbn Hişam yazır ki, Yunis ibn Həbib, əl-Farisi, ibn Kisai və onların arxasınca da ibn Malik bunu bağlayıcı kimi qəbul etmirlər və qeyd edirlər ki, əgər o, bağlayıcı olsa idi, başqa bir bağlayıcı ilə “وَإِمَّا” şəklində işlədilməzdi. İbn Hişam “إِمَّا” – ni özü bağlayıcı kimi qəbul edir, onu şəkk, seçim, açıqlama, ayırma kimi mənalar verən ön qoşması kimi qəbul edir. O, bu mənaların hər birini Quran ayələri və klassik şeir nümunələri ilə təsbit edir. Məsələn, “seçim” (təxyir) mənasını təsbit etmək üçün “əl-Kəhf” surəsinin 86-cı ayəsindən misal gətirir:

“إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا”

(“Sən onlara əzab da verə bilərsən, onlarla yaxşı rəftar da edə bilərsən”)

Və “Taha” surəsinin 65-ci ayəsini də misal gətirir:

“قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى”

(“Onlar dedilər: Ya Musa! Ya sən (əvvəlcə əsanı yerə) tulla, ya da biz birinci tullayaq”) (5, s.102)

İbn Hişam “فَ” (fə) – ni bağlayıcı hesab edir və Mübərrədin dediyi kimi yiyəlik və kufəlilərin dediyi kimi təsirlik hal tələb etməsini dəstəkləmir. O, “fə”-nin bir bağlayıcı kimi, ardıcılıq (tərtib), bir hadisənin digərini izləməsi (təqib), bir hadisənin o biri hadisəyə səbəb olması (səbəbiyyə) mənalarında çıxış etdiyini söyləyir. İbn Hişam “fə”-nin eyni zamanda şərt ədatı da olduğunu qeyd edir.

İbn Hişam “کي” – dən bir bağlayıcı kimi danışmır. Hətta “جنتك كي يكرمني” (Gəldim ki, mənə hörmət edəsən) tipli cümləni belə misal gətirərkən onu bağlayıcı kimi yox, təsirlik tələb edən nasab ədatı kimi izah edir. Eyni zamanda o, “کي”-in “کیف” (“keyfə”)-dən ixtisar olunmuş bir söz kimi çıxış etdiyini və özündən sonra feilin xəbər formasında işlədildiyini də qeyd edir.

İbn Hişamın köməkçi nitq hissələrindən ən çox danışdığı “و” “vav” – dır. O, “vav”ın çox mənada işləndiyini qeyd edir. Onun göstərdiyi birinci mənə bağlayıcı olması ilə əlaqədardır. Yəni sadə cümlələrin həmcins üzvləri və ya tabesiz mürəkkəb cümlələrin tərkib hissələri arasında sintaktik münasibəti ifadə edir. Bu cür tabesiz bağlayıcılara dilçilikdə “birləşdirici bağlayıcılar” da deyilir. Bu mənada “vav” iki ismi heç bir əlavə təsir olmadan bir-birinə bağlayır. Ona misal olaraq “əş-Şura” surəsinin 3-cü ayəsini misal gətirir:

“كَذَلِكَ يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ قَبْلَكَ”

“Yenilməz qüvvət və hikmət sahibi olan Allah sən və səndən əvvəlkilərə belə vəhy edir”

İbn Hişamın burada gətirdiyi digər misallarda “vav” bağlayıcısından sonra gələn söz təsirlik haldadır. O, qeyd edir ki, özündən sonra gələn sözün təsirlik halda olmasını tələb edən “vav” İbn Malikin dediyi kimi birgəlik “vav”ıdır. Lakin bu “vav”ın birgəlik “vav”ı olması onun bağlayıcı olmasına mane olmur (5, s.264). Əgər وصلت المدينة وغروب الشمس (Şəhərə günəş batanda çatdım) cümləsində “vav”ın təsirlik hal tələb etməsi ön plana çəkilirsə (ومنك ومن نوح وإبراهيم وموسى...) (Səndən, Nuhdan, İbrahimdən, Musadan) ayəsində sadə sıralama gedir, “و” (vav) bu adları bağlayan bağlayıcı kimi çıxış edir. Daha sonra İbn Hişam “vav” bağlayıcısının mürəkkəb sayılar arasında, həmcins sifətlər, zərflər arasında işlədilməsindən danışır. İbn Hişam “vav”ın bir-birinə bağladığı sözlər arasında ümuminin və xüsusunin ola bildiyini də qeyd edir və fikrini Qurani-Kərimdən misallar gətirərək sübut etməyə çalışır.

Ümumiyyətlə, İbn Hişamın əsərlərində onun Qurani-Kərimə tez-tez müraciət etdiyinin şahidi oluruq. O, bir çox dilçilər kimi özü misal yazmır. Belə ki, İbn Hişam mübahisəli məsələlərdə bütün ərəb dilçiləri üçün ən yüksək, ali kitab sayılan Qurani-Kərimə müraciət edir, hamı tərəfindən qəbul olunmuş məsələlərdə isə klassik poeziyaya da, atalar məsələlərinə də əl atır. Dilçi alim çox nadir hallarda özü belə misal gətirəndə onunla kifayətlənməyib, onu klassik poeziyadan götürülmüş nümunə ilə qüvvətləndirir. Bu üsulu da İbn Hişamı digər dilçilərdən fərqləndirən cəhət kimi də qiymətləndirmək olar.

Onu da qeyd edək ki, İbn Hişamın tədqiqat metodu haqqında dilçilər və alimlər arasında yekdil bir fikir yoxdur. Məsələn İbn Xəldunun fikrincə, İbn Hişam öz tədqiqatlarında İbn Cinni metodunu davam etdirən mosulluların yolu ilə getmişdir (5, s.13). Doktor Muxtar Valədabbah İbn Hişamı Bahəddin Əhməd ibn Əli əs-Səbəki, Muhyəddin Məhəmməd İbn Yusif Nazimul-Ceyqi və Məhəmməd İbn Əbu Bəkr əl-Maxzumi ilə bərabər İbn Malik mədrəsəsinə aid edir və onun öz əsərlərində verdiyi nümunələri Qurani-Kərim, hədis və klassik şeir nümunələri ilə verməsini əsas tutaraq Əndəlis dilçilik məktəbinin metodlarını üstün tutduğunu söyləyir (7, s.331). Doktor Şövqi Dayf isə İbn Hişamın Bağdad dilçilik məktəbinə meyl etdiyini qeyd edir (6, s.344).

Biz isə İbn Hişamı hansısa bu və ya digər dilçilik məktəbi ilə bağlamaq fikrində deyilik. Ancaq müəyyən bir məktəbə meyl etdiyini qəbul etsək, alimin Misir qrammatika məktəbinə meyl etdiyini görmək olar. Misir o dövrdə Bəsrə, Kufə, Bağdad, Şam, Əndəlus və Məğrib dilçilik nümayəndələrinin fəaliyyət göstərdiyi bir dilçilik mərkəzi idi. İbn Hişamın yaşadığı dövrdə Qahirə şəhəri ərəb dünyasının mədəniyyət mərkəzlərindən birinə çevrilmişdi. İş burasındadır ki, IX əsrdən etibarən Bağdad xilafətinin siyasi mövqeyini itirərək süquta uğramağa başlaması və bir qədər sonra Əndəlisdə xristian-müsəlman çarpışmaları nəticəsində alimlər həmin dövrdə Qahirəyə köçüb gəlib, orada elmi fəaliyyətlə məşğul olurdular. Belə bir mühitdə yetişən dilçi necə hansısa bir məktəbin nümayəndəsi ola bilərdi? Bütün dilçilərin elmi müddəalarından məharətlə istifadə etməklə bərabər İbn Hişam öz müddəalarını da irəli sürmüşdür. Akademik V.M.Məmmədəliyev İbn Hişam haqqında yazır: “İbn Hişam Bağdad məktəbinə meyl göstərərək, Bəsrə və Kufə qrammatiklərinin fikirlərini tənqidi surətdə nəzərdən keçirmiş, onlardan öz nəzəri müddəalarına uyğun gələnləri qəbul etmiş,

bəzən isə heç bir məktəbin fikri ilə razılaşmayıb özünün orijinal mülahizələrini irəli sürmüşdür” (2, s.264).

Eləcə də, köməkçi nitq hissələri ərəb dilçilərinin hər zaman müraciət etdikləri mövzu olub. XI əsrin sonu XII əsrin əvvəllərində yaşamış görkəmli dilçi alim Əz-Zəməxşəri özünün ərəb dilinin qrammatikasına həsr etdiyi “الانموذج في النحو” (“əl-Ənmuzəc fin-nəhv”) (Nümunəvi qrammatika) əsərində də köməkçi nitq hissələrinə toxunur. Müəllif əsərin باب الحروف (bəbul-huruf) “Köməkçi nitq hissələri” bölümündə köməkçi nitq hissələrinin aşağıdakı 19 (on doqquz) növünün adını çəkir:

Bunlar aşağıdakı siyahıda əksini tapır:

1. حروف الإضافة (əlavə bildirən köməkçi nitq hissələri)
2. الحروف المشبهة بالفعل (feilə oxşayan köməkçi nitq hissələri)
3. حروف العطف (bağlayıcı)
4. حروف النفي (inkar bildirən ədatlar)
5. حروف التنبيه (işarə bildirən hissəcik)
6. حروف النداء (çağırış bildirən hissəcik)
7. حروف التصديق (təsdiq bildirən ədatlar)
8. حروف الإستثنا (istisna bildirən köməkçi nitq hissələri)
9. حرف الخطاب (müraciət bildirən köməkçi nitq hissələri)
10. حروف الصلة (əlaqə bildirən köməkçi nitq hissələri)
11. حروف التفسير (izahetmə köməkçi nitq hissələri)
12. الحرفان المصدر بأن (in və iki məsdərlə işlənən köməkçi nitq hissələri)
13. حروف التخصيص (xüsusişdirmə (mülkiyyət, xüsusiyyət mənasında) ədatı)
14. حرف التقريب (yaxınlaşdırma ədatı)
15. حروف الإستقبال (gələcək zamanı ifadə edən hissəciklər)
16. حرف الإستفهام (sual ədatları)
17. حرف الشرط (şərt ədatı)
18. حرف التعليل (izahedici ədat)
19. حرف الردع (əhatə etmə ədatı) (8, 48^b-55^a)

حروف العطف (bağlayıcı)-dan danışarkən nümunə olaraq müəllif بل، الفأ، الواو hissəciklərini verir. Müəllif hissəcikləri verərkən növünü qeyd etmir, sadəcə misallar verməklə kifayətlənir. Məs.:

جاني زيد بل عمر

(Zeyd mənim yanıma gəldi, nəinki Ömər)

Daha sonra inkarını verir:

ما جاني بكر بل خالد

Bəkir mənim yanıma gəlmədi, amma Xalid gəldi

Qeyd edək ki, bu əsər müəllifin 1119-cu ildə yazdığı ərəb dilinin böyük elmi qrammatikası olan “əl-Mufəssəl” əsərinin ixtisar edilmiş variantıdır. Əsər həmçinin dərslik kimi də müsəlman aləmində geniş yayılmışdır. “Əl-Ənmuzəc”ə Müsəlman Şərqiində çoxsaylı şərhlər və haşiyələr yazılmışdır (4, s.57-58).

“əl-Ənmuzəc fin-nəhv” əsərinin bir nüsxəsi AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda B-733 şifrəsi altında mühafizə olunur. Əsər 1264/1847-ci il səfər ayında Əbdülqəni Nuxəvi tərəfindən köçürülüb. Əsər məcmuənin 48^b-55^a vərəqlərini tutur. Əlyazma həm Şərq, həm də müasir üslubda səhifələnmişdir.

XV əsrin görkəmli ilahiyyatçı və dilçi alimlərindən olmuş Məhəmməd əfəndi b. Pir Əli əl-Birgəvinin qrammatikadan bəhs edən “الامثلة المختلفة” “əl-Əmsilə əl-muxtəlifə” (Muxtəlif nümunələr) əsərində də köməkçi nitq hissələri bəhsinə toxunmaq istəyirik. Əvvəla onu qeyd edək ki, Əl-Birgəvi də sələflərinin yolu ilə gedərək, ənənəvi bölgüyə uyğun olaraq sözləri üç qrupa ayırır. Birinci babda feil bəhsinə toxunur, feilin zamanları, təsdiqi və inkarı haqqında qısa məlumat verir. İkinci babda isimdən (ad qruplu sözlərdən) bəhs edərkən isim haqqında məlumat verir və göstərir ki, isim ayrılıqda məna ifadə edir və başa düşülür. İsim cümlədə faildir, iş görəndir, həm də cümlənin

mübtədasıdır. Üçüncü bab isə hurufdan (köməkçi nitq hissələrindən) bəhs edir. Müəllif qeyd edir ki, huruflar ayrılıqda məna ifadə etmirlər. Müəllif köməkçi nitq hissələrini iki yerə bölür:

- 1) حروف الجر “huruful-cər” (ön qoşmalar)
- 2) حروف الاضافة “huruful-idafə” (əlavələr) (9, s.5)

YEKUN NƏTİCƏ

Göründüyü kimi müəllif köməkçi nitq hissələrinin bölgüsündə ancaq ön qoşmanın adını xüsusi qeyd edir, hətta ön qoşmaların hər birini ayrılıqda göstərir və onların mənalərini də verir. Bağlayıcını, habelə digər köməkçi nitq hissələri olan ədat və modal sözləri ayrıca bölmə kimi qeyd etmir. Və onlar haqqında məlumat vermir. Müəllif çox güman ki, “huruful-idafə” (əlavələr) dedikdə, bağlayıcıları, ədatı və modal sözləri nəzərdə tutmuşdur.

Bu əlyazmanın köçürülməsi 1277-ci ildə tamamlanmışdır. Katibi İsmayıl Əli Sufur əl-Qarfasdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Hatəmi, N. Fars dili. / – Bakı: “Yazıçı” nəşriyyatı, – 1986. – 287 s.
2. Məmmədəliyev, V.M. / Ərəb dilçiliyi. – Bakı: Maarif, – 1985. – 287 s.
3. Nağısoylu, M., Zeynallı M. / Azərbaycan dili: (abituriyentlər üçün dərs vəsaiti). – 2009, – 256 s.
4. Şərifli, K.K. Əbdülqəni Əfəndi Nuxəvi Xalisəqarızadə kitabxanasının kataloqu. [I cild] / – Bakı: “Nurlan”, – 2009, – 425 s.
5. ابن هشام الأنصاري. مغنى اللبيب عن كتب الأعراب، جزآن، مكتب سيد الشهداء، قم، ايران، دت.
6. شوقي ضيف، المدارس النحوية، دار المعارف، القاهرة، ١٩٨٣
7. الطنطاوى محمد، نشأة النحو وتاريخ أشهر النحات، القاهرة، ١٩٧٣
8. AMEA, ƏYİ, B-733, s.48^b-55^a از مخشری جار الله ابو القاسم محمود بن عمر، الأنموذج فى النحو،
9. AMEA, ƏYİ, B-1861/11948, s.1^b-17^b محمد افندى بن پير على البركوى، الامثلة المختلفة.

HURUFUL-ATF (CONJUNCTIONS) AND THEIR MEANS OF EXPRESSION IN ARABIC LINGUISTICS

Z.A. Hajiyev

As a result, it should be noted that in Arabic linguistics, the study of secondary parts of speech, especially conjunctions, their classification and the meaning of their development in sentences, has always been one of the relevant topics. As we know, conjunctions are secondary parts of speech that connect words and sentences and connect them grammatically. In this article, we have touched on the conjunctions and their means of expression in the 14th century linguist Ibn Hisham's “Mughnil-labib” and in the late 11th and early 12th centuries in az-Zamakhshari's “al-Anmuzaj fin-nahv”. In the article, we have given examples from the verses of the Koran. These examples are Ibn Hisham's reference to the verses of the Koran in order to express his opinion more strongly. Since the Koran is an indisputable book for all linguists, one of the main features that distinguishes him from other linguists is that Ibn Hisham referred to the Koran in controversial matters. It also showed that he was right. In general, the section on secondary parts of speech in the works of both Ibn Hisham and Az-Zamakhshari is particularly noteworthy. It is distinguished by the number of secondary parts of speech, as well as their specificity in terms of the meaning of their use.

Keywords: *manuscript, linguistics, arabian, parts of speech, composite sentences*

HURUFUL-ATF (СОЮЗЫ) И ИХ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ В АРАБСКОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

З.А. Гаджиев

В итоге следует отметить, что в арабском языкознании изучение второстепенных частей речи, особенно союзов, их классификация и значение их развития в предложениях всегда было одной из актуальных тем. Как известно, союзы — это второстепенные части речи, которые соединяют слова и предложения и связывают их грамматически. В данной статье мы коснулись союзов и средств их выражения в «Мугнил-лабибе» лингвиста XIV века Ибн Хишама, а в конце XI и начале XII веков в «Аль-Анмузадж фин-нахв» аз-Замахшари. В статье мы привели примеры из аятов Корана. Эти примеры являются ссылкой Ибн Хишама на стихи Корана, чтобы более решительно выразить свое мнение. Поскольку Коран является бесспорной книгой для всех лингвистов, одной из главных особенностей, отличающих его от других лингвистов, является то, что Ибн Хишам ссылался на Коран в спорных вопросах. Это также показало, что он был прав. Вообще раздел о второстепенных частях речи в произведениях как Ибн Хишама, так и Аз-Замахшари заслуживает особого внимания. Отличается количеством второстепенных частей речи, а также их спецификой с точки зрения смысла их употребления.

Ключевые слова: *Рукопись, лингвистика, арабский, части речи, составные предложения*